

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Ibragimov Jahongir Toshniyozovich ¹, Ablakulova Sitora Zufarovna ²

¹ Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi

² Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali 2-kurs talabasi

IJTIMOIIY SIYOSAT VA IJTIMOIIY HUQUQ

Annotatsiya: ushbu maqolada ijtimoiy siyosat va ijtimoiy huquqning o'zaro aloqadorlik jihatlari, turli nazariy qarashlar tahlili, mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning ayrim o'ziga xos jihatlari haqida fikr yuritilgan va mualliflarning shaxsiy mulohazalari, xulosalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy, siyosat, huquq, ijtimoiy huquq, konstitutsiya, taraqqiyot strategiyasi, aloqadorlik, boshqaruv, boshqariluv, fuqaro, shaxs, jamoa va jamiyat, davlat, yoshlar, jamoatchilik nazorati, munosabat.

Ijtimoiy- Ilmiy adabiyotlar va manbalarda bu atamaga turlicha izohlar berilgan:

Insonlararo aloqador bo'lish - bunda, jamiyatda muayyan maqomga erishgan shaxs resurslaridan foydalanish imkoniyatini paydo qilish uchun boshqa shaxslarga maqsadli yo'naltirilganlik. Bu atama ortida odatda jamiyat hayotini tizimli tashkil etilishini ta'minlaydigan shaxslar, guruhlar va jamoalararo aloqa-munosabatlar tushuniladi. Ko'pgina hollarda ijtimoiy munosabatlarni huquqiy munosabatlar bilan adashtirish hollari kuzatiladi. Huquqiy munosabat- davlat tizimi tomonidan tashkil qilinadigan va nazoratda tutiladigan davlat-fuqaro, fuqaro-fuqaro munosabatlaridan iborat, ijtimoiy munosabatlar esa sof jamiyat qoidalari, qonuniyatlari asosida yuzaga keladigan va nazorat qilinadigan munosabatlardir. Masalan, "A" fuqaro "B" fuqaro bilan tortishib qoldi, masala davlat huquqi bilan hal etiladi, "A" shaxs "B" shaxs bilan kelishmay qoldi – masala jamiyat ijtimoiy qoidalari bilan hal etiladi.

Biz ko‘rib o‘rgangan an‘anaviy huquqiy tushunchalar inqirozga yuz tutib, kundan-kunga parchalanib bormoqda. Yangi tushunchalar hali yaratishga ulgurmadik, ammo hayot mavjud voqelik bilan davom etmoqda. Bizning hozirgi qonunlarimiz hayotiy, real voqelikni ifodalashi uchun ularni hayotga moslashtirishimiz yoki hayotni ularga moslashtirishimiz lozim.¹

Ijtimoiy –(social) birgalikda yashaydigan, faoliyat va hayot kechirish jarayonida o‘zaro ta’sirdan foydalanadigan jamoa. Bu o‘zaro ta’sir ular buni sezadimi yoki yo‘qmi, almashish ixtiyoriy yoki ixtiyoriymi, ijtimoiy hisoblanadi.²

Ijtimoiy so‘zi lotin tilidan “sotsialis” tegishli yoki nisbatan jamiyat. Jamiyat tomonidan tushinilganligini unutmang shaxslar to‘plami bir xil baham madaniyat va hosil qilish uchun bir biri bilan o‘zaro ta’sirlashadigan hamjamiyat. Shu ma’noda ijtimoiy o‘ziga xoslig hissini berish mumkin, chunki u jamoat darajasida taqsimlanadigan narsani anglatadi. Masalan tushunchasi ijtimoiy birgalikda yashash bu jamiyat a’zolarining yashash tarzini anglatadi.

Ijtimoiy sifatlar turli tushunchalarini shakllantirish uchun ishlatilishi mumkin.

Ijtimoiy ish bu xayriya yoki notijorat maqsadlarga ega bo‘lgan tashkilot: Shuningdek ijtimoiy xarajatlar deb ataladigan narsa mavjud, ya’ni mamlakat yoki shahar hukumati barcha fuqarolarning asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun ajratadigan mablag‘. Xuddi shu tarzda biz yuqorida aytib o‘tilgan kontseptsiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy xavfsizlik deb ataladigan narsa haqida gapirishimiz mumkin. Xususan ,bu biz ma’lum bir davlatda mavjud bo‘lgan va aniq maqsadi aholisining salomatligi va iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish uchun tashkil etadigan tashkilotni aniqlash uchun ishlatiladigan atama.

Ijtimoiy ushbu ob’jekt o‘zaro bog‘langan qismlarning (elementlar, komponentlar, quyi tizimlar) birligi sifatida ishlaydi, ularning bir-biri bilan o‘zaro tasiri uning mavjudligi, ishlashi va rivojlanishini bir butun sifatida belgilaydi. Har qanday tizim ichki tartib mavjudligini va uni boshqa obyektlardan ajralib turadigan chegaralarni o‘rnatishni nazarda tutadi.³

Huquq — davlat tomonidan belgilangan yoki tasdiqlangan umumiy majburiy ijtimoiy normalar tizimidir.

U huquqiy munosabatlar va fuqaroning davlat tomonidan mustahkamlanadigan, kafolatlanadigan va muhofaza etiladigan asosiy huquqlarini o‘z ichiga oladi. Huquq. davlat bo‘lib uyushgan jamiyatda paydo bo‘ladi va mulkchilik munosabatlarini, xo‘jalik aloqalari mexanizmini mustahkamlaydi, mehnat va uning mahsulotlarini jamiyat a’zolari o‘rtasida muayyan o‘lchov va shakllarda taqsimlab turuvchi vazifasini o‘taydi, vakolatli organlar, davlat boshqaruvi organlari shakllanishi, tartibi, faoliyatini belgilab beradi, nizolarni qay yo‘sinda hal qilish kerakligini, mavjud ijtimoiy munosabatlarni buzishga qarshi kurash choralarini belgilaydi, shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarning xilma-xil shakllariga ta’sir ko‘rsatadi Huquq normalari boshqa ijtimoiy tartibga soluvchi normalar (din, axloq, odat va boshqalar)dan o‘zining majburiyligi bilan ajralib turadi. Huquqning o‘ziga xos umumiy va maxsus belgilari mavjud. Huquqning ijtimoiyligi, normativ ko‘rsatmalardan iboratligi, adolat va erkinlik g‘oyalarini ifodalashi, umummajburiy va irodaviy xususiyatlari, qonuniy aniqligi, rasman belgilanganligi, tizimligi va jo‘shqinligi, davlat tomonidan muhofaza

¹ *Social Welfare Law*. Gunther Teubner (1987) p17.

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Social>

etilishi shular jumlasidandir. Huquq tushunchasi va mohiyatini aniqlash bo'yicha 3 asosiy yondashuv bor:

- a) Huquqga mutlaq yuridik normalar tizimi sifatida qarovchi normativ yondashuv (bunda Huquqni tor ma'noda tushunish ham deyiladi);
- b) Huquqni u tartibga soluvchi ijtimoiy munosabatlar bilan tenglashtiruvchi sotsiologik yondashuv;
- c) Huquqni erkinlik va adolat mezoni bilan bog'lovchi falsafiy yondashuv (keyingi ikki yondashuvni Huquqni keng ma'noda tushunish ham deyiladi).

Huquq jamiyat hayotining turli sohalari — iqtisodiyot, siyosat, ijtimoiy sohaga, madaniy-ma'naviy munosabatlarga ta'sir etadi va shu tariqa iqtisodiy, siyosiy va tarbiyaviy funksiyalarni bajaradi. Yuridik nuqtai nazardan bu funksiyalarni 2 turga: regulyativ (tartibga soluvchi) va negativ (qo'riqlovchi) funksiyalarga ajratish mumkin. huquqning regulyativ funksiyasi jamiyat a'zolari yurish-turishi va xulq-atvorining ijobiy, barchaga maqbul qoidalarini o'rnatishdan, ijtimoiy munosabatlarni huquqiy asosga qo'yishdan, insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni uyg'unlashtirish va barqarorlashtirishdan iborat. Huquqning negativ funksiyasi uning ijtimoiy vazifasi bilan belgilangan huquqiy ta'sir etish yo'nalishi bo'lib, u umumiy ahamiyatga molik iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va boshqa ijtimoiy munosabatlarni muhofaza etishga, ularning daxlsizligini ta'minlashga va shu bilan birga, jamiyatga yot, zararli munosabatlarni siqib chiqarishga qaratiladi. Huquqning bu funksiyasiga xos xususiyatlar uni davlatning huquqni muhofaza etish faoliyati bilan qiyoslaganda aniq namoyon bo'ladi. Tegishli davlat idoralari huquq sohiblari tomonidan qonun talablari qat'iy bajarilishini ta'minlaydi, jamiyatda qonuniylik muhitini vujudga keltiradi.

Huquqning nazariy masalalarini G'arbda, jumladan, Yevropada ijtimoiy fan soha olimlari, ayniqsa huquqshunoslari teran va izchil yoritib kelmoqdalar. Mustaqillik tufayli O'zbekistonda ham bu boradagi urinishlar va sa'y-harakatlar, izlanish va tadqiqot ishlari birmuncha kuchaydi. O'zbek huquqshunoslik fani vujudga keldi. Bu fan namoyandalari milliy davlatchilik tarixini, huquq va davlat umumnazariy masalalarini o'rganish borasida milliy qadriyatlarni, ilmiy merosni zamonaviy umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga harakat qilmoqdalar. Bu sohaga milliy istiqlolni mustahkamlash ishining bir qismi sifatida qaramoqdalar.⁴

Ijtimoiy huquq tushunchasi shaxsning jamiyatdagi maqomini aks ettiruvchi asosiy tushunchalardan biridir. Uni huquqning bir tarmog'i deb qabul qilinishi tushunchaning mohiyatini anchayin toraytirib ko'rsatadi. Aslida ming yillar davomida shakllangan xalq og'zaki ijodiyoti, e'tiqodga oid tafakkur va alohida shaxslarning jamiyat hayoti, jarayonlar haqidagi fikrlari Ijtimoiy huquqning aniq ifodasi bo'lib xizmat qiladi. Har bir maqol, hikmat, asar ijtimoiy huquqni o'zida ifoda etadi va voqeylikka nisbatan shaxs, guruh yoki jamoalarning munosabatini, shu bilan jamiyat tartibotiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ijtimoiy huquqlar (ijtimoiy shartnoma nazariyasi) - Social rights (social contract theory). Ijtimoiy huquqlar ular huquqlar dan kelib chiqqan ijtimoiy shartnomalardir. Bu shartnomalar esa haqiqiy jamoatchilik nazoratini talab qiladi. Kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishda jamoatchilik nazoratini tizimli yo'lga qo'yish eng maqbul yo'ldir. Bugungi kunga qadar davlat organlari faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini amalga

⁴ [https://uz.m.wikipedia.org/wiki\(huquq\)](https://uz.m.wikipedia.org/wiki(huquq))

oshirishning aniq huquqiy mexanizmlari yaratilmagan. Bu esa nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatini xolisona baholashga xalaqit bermoqda.⁵

Ijtimoiy huquq Bu jamiyatdagi inson xatti-harakatlaridagi ziddiyatlarni hal qilish uchun institutsional tartib zarurligidan kelib chiqadigan huquq sohasi. Uning maqsadi jamiyatdagi kundalik hayotda yuzaga keladigan turli xil masalalarda odamlarni himoya qilish uchun ijtimoiy tabaqalardagi mavjud tengsizlikni to'g'rilash imkoniyatini qonunchilikda aks ettirishdir. Qonunning ushbu sohasi xususiy huquq va jamoat huquqi kabi boshqalarga qaraganda kamroq jamoat e'tiboriga ega.

Cécile Fabre "konstitutsiya orqali demokratik ko'pchilikni cheklash, avtonomiyamizning xavfsiz amalga oshirilishini himoya qiladigan va farovonlikka erishishga imkon beradigan asosiy huquqlarimizni hurmat qilish va targ'ib qilish qonuniydir. Ijtimoiy huquqlar ana shunday asosiy huquqlardir, shuning uchun ular konstitutsiyalashtirilgan bo'lishi kerak."⁶

O'zbekistonda ijtimoiy huquqning bosh manbasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasidir. Uning 39, 40, 41, 42-moddalarida ijtimoiy huquqning bir necha ko'rinishlari aks ettirilgan.⁷

Yuridik nuqtai nazardan bir nechta yondashuvlar amalga oshiriladi va ijtimoiy huquqlarni kafolatlaydi; konstitutsiya bo'yicha ijtimoiy huquqlar sub'ektlarning huquqlari yoki "sub'ekt huquqlari"dir. Bu jamoatchilik jamoaviy va xususiy manfaatlarni teng taqsimlanishini kafolatlaydi.⁸ Shu nuqtai nazardan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da ham ma'lumot berilgan.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri aholi salomatligini, ayniqsa onalar va bolalarimiz sog'lig'ini muhofaza qilish hisoblanadi. Shu maqsadda 2021-yildan boshlab 15 yoshgacha bo'lgan bolalar va homilador ayollarga 7 turdagi vitaminlar, bolalar uchun parazitlar kasallikka qarshi dori vositalari bepul tarqatilmoqda.

Hozirda yoshlarga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda, katta-katta lavozimlar ularga ishonib topshirilmoqda. Ularda bilim bor, iste'dod bor, lekin, ayrimlari milliy zamin, milliy ma'naviyatimizdan uzoqlashib qolgani sezilmoqda.

Ijtimoiy qonun odatda mehnat qilish huquqi va ijtimoiy ta'minot huquqi bilan bog'liq. Ijtimoiy huquq insonlar bilan birga yashashga buyurtma berishdan iborat bo'lgan printsiplar va qonunlarni o'z ichiga oladi. Bu insonning jamiyatdagi xatti-harakatlarini tartibga solish va ijtimoiy ziddiyatlarni adolat aralashuvi orqali hal qilish haqida Ijtimoiy huquqlar e'tiborini qonun oldida o'z ichiga olish holatlariga qaratadi: kamsitish, mehnat adolatsizligi, vakolatlarini suiiste'mol qilish va hk. Bu ijtimoiy doiradagi shaxslar o'rtasida tenglikni kafolatlashga qaratilgan. Ushbu huquqlar, bir tomondan fuqarolarga tenglik va erkinlikda yashashga imkon beradi, ikkinchi tomondan ular shaxslarning munosib hayot kechirishlari uchun asosiy va ajralmas shartlarni kafolatlaydi. Ba'zilar ijtimoiy huquqlar faqat **kontraktistik** nuqtai nazardan ma'noga ega deb hisoblashadi; ya'ni ular ularga kafolat

⁵ Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasidan. 2017-yil 22-dekabr. <https://xabar.uz/uz/siyosat/prezident-shavkat-mirziyoyevning-oliy-majlisga-murojaatnomasi>

⁶ Fabre, Seile. "3. Konstitutsiyaviy ijtimoiy huquqlar." Konstitutsiya bo'yicha ijtimoiy huquqlar 1: 67-110.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (Toshkent - <<O'ZBEKISTON>> -2018)

⁸ Chegarasiz jamiyatlar; Iyul 2009, jild 4 2-son, p158-174, 17p

beradigan jamiyat a'zolari sifatida tan olinadi va ular faqat ularga yordam beradigan narsalar sifatida amal qiladi. Demak, ushbu huquqlarga egalikni belgilaydigan jamiyatga tegishli bo'lishdir.

Ijtimoiy huquq bu qununda belgilab qo'yilgan qonun doirasidagi huquq emas balki, jamiyat a'zolari tomonidan belgilangan normalar tizimidir. Ijtimoiy huquq har bir shaxsni bevosita jamiyatga bog'lab turgan vositadir. Bunga misol qilib muloqot, shaxsiyat, munosabatlarni olishimiz mumkin. **Shaxsiyat bu** -individual farqlarni o'z ichiga olgan va shaxsning rivojlanishiga ta'sir qiladigan o'zini tutish va fikrlash usullarining to'plamidir. Unga munosabat, boshqalar bilan aloqa qilish usullari, ko'nikmalar, odatlar va fikrlash usullari kiradi. **Muloqot bu**- komunikatsiyaning bir turi demakdir. Bunda bir shaxsning boshqa shaxslar yoki guruh bilan bo'lgan aloqalari misol bo'ladi. **Munosabat** (falsafada) — muayyan tizimdagi elementlarning joylanish xarakteri va ularning o'z-aro bog'likdini ifodalovchi falsafiy tushuncha; biror narsa yoki hodisaga nisbatan shaxs mavqeining ifodasi; turli ob'yektlarni yoki biror ob'yektning turli tomonlarini fikran taqqoslash. Biz tevarak atrofdagilarimiz bilan kontaktda bo'lar ekanmiz, bunga mos bo'lishimiz uchun yaratilgan ijtimoiy huquqlardan foydalanishimiz maqsadga muvofiq. Vaholanki, ijtimoiy huquq asoslari biz va siz oddiy narsalar deb qaraydigan muomala madaniyatimiz, yurush-turishimiz, o'zimizni tutishimiz, umumiy olib qaraganda Biz o'zbeklar qadimdan mehmondo'st va bolajon xalqmiz. Dunyoning qaysi burchagiga bormaylik o'z millatdoshimizni qo'lini ko'ksiga qo'ygan holda “Assalomu alekum “ degan so'zidan taniymiz. Buni qarangki bu bizni hech qaysi qonunimizda yozib qo'yilmagan, bu bizlarga Qadim ajdodlarimizgan o'tib kelgan va hozirda deyarli har kuni qo'aydigan qadriyatimizdir. Yoki “Kattaga hurmat, kichikka izzat” degan ibora ham ijtimoiy qarashlar mahsulidir.

Biz bu kabi ijtimoiy huquqlarini nafaqat o'zimiz qo'llashimiz, balki amaliyotda ham keng tatbiq qilishimiz zarur.

Sizlarga ijtimoiy huquqning salbiy va ijobiy ko'rishlariga turli davrda yuz berayotgan, ammo, bitta sistemada yuz beradigan oddiy misollardan bittasini keltirmoqchiman: Oldinlari davrlarda maktablarda ta'lim berayotgan o'qituvchilar vazifasini bajarib kelgan, yoki biror to'palonni boshlagan o'quvchilarga dakki berishiga deyarli hech kim etiroz qilmagan.

Hozirgi davrda esa dakki berish uyoqda tursin, o'quvchiga o'qituvchi ozgina qattiqroq gapirsa yo ota- onasini boshlab keladi, yoki bo'lmasa nima haqqiz bor deb o'qituvchiga dag'-dag'a qiladi. Vaholanki bu holatda o'quvchi o'z ijtimoiy huquqqini yaxshi bilsada, majburiyatini ko'p hollarda esdan chiqaradi. Darslarni o'z vaqtida bajarishi, odob-axloq qoidalariga rioya qilib yurushi uning majburiyati hisoblanadi. Shunday noo'rin kelishmovchiliklarni deb ko'p hollarda ota-onaalar va o'qituvchi orasida sovuqchilik tushadi. Bunaqangi voqealar faqat maktablarda emas balki turli-tuman joylarda ham tez-tez uchrab turadi. Bu kabi kelishmovchilik yuzaga kelmasligi uchun shaxslarga ijtimoiy huquq bilan birgalikda ijtimoiy burch va majburiyatlar ham o'rgatilishi lozim. Agar bu metodlar tartib bilan jamiyatda tadbiq qilinsa va doimiy ravishda ustidan ijtimoiy nazorat olib borilsa shubhasiz jamiyatni rivojlantirishning bir bo'g'imi bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy nazorat deganda biz davlat va jamiyat nazoratidan iborat bo'lgan nazorat tizimini anglatuvchi ma'no yuklayapmiz. Ijtimoiy tartib esa huquq va axloq meyorlariga rioya qilishning ta'minlangan holatidir.⁹

⁹ F.Nabiev Ijtimoiy nazorat. Samarqand SamDU 2020-y.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar roʻyxati

1. Sh.Mirziyoyev Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – Toshkent: “Oʻzbekiston” nashriyoti, 2021. - 464 ,199, 252- betlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - <https://lex.uz/docs/-20596>
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli “2017 — 2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha” farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
4. Ijtimoiy xizmat. D.Raxmonov. Uslubiy qoʻllanma. Samarqand: SamDU nashri, 2007. - 164 b.
5. Yusupov R.K. Ijtimoiy ishga kirish. Oʻquv qoʻllanma. - Samarqand: SamDU nashri, 2020. - 268 bet.
6. Ijtimoiy ish va ijtimoiy taʼminotga kirish: Darslik/ A.V. Vaxabov, Sh.Sh.Zaxidova, B.B.Baxtiyorov, D.Sh.Odinayev, J.N.Fayzullayev; T.: Iqtisod-Moliya, 2018. – 168 b.
7. Ganiyeva Maʼrifat Xabibovna, Kayumov Qaxramon Nozimjonovich, Sherov Maʼruf Boltayevich. Ijtimoiy ishga kirish. Darslik – Toshkent: VNESHVESTPROM nashriyoti. 2020. – 276 bet.
8. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi - <https://www.mineconomy.uz>
9. O`zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo`mitasi - <https://stat.uz/uz/>
10. Fabre, Seile. "3. Konstitutsiyaviy ijtimoiy huquqlar." Konstitutsiya bo'yicha ijtimoiy huquqlar 1: 67-110.
11. Chegarasiz jamiyatlar; Iyul 2009, jild 4 2-son, p158-174, 17p